

У статті розглянуто запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагога у двовимірному контексті: як самодостатній предмет педагогічного проектування та як його об'єкт – на технологічному та процесуальному рівнях.

В статье рассматривается включение эстетотерапии в профессиональную деятельность педагога в двухмерном контексте: как самодостаточный предмет педагогического проектирования; и как его объект – на технологическом и процессуальном уровнях.

Author has considered the idea of aesthetotherapy projecting into the teachers' professional activity in the dual context: as the new phenomena and self sufficient object of the pedagogical projecting and as it's object – on the technological and procedural levels.

УДК 378.22.015.311.091.313:615.852

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ У ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІВ

О. А. Федій

Масштабні зміни у розвитку постіндустріального суспільства на початку третього тисячоліття, що пов'язані із деструктивною дією на людину сучасного інформаційного простору, зумовили надзвичайну важливість запровадження у педагогічний процес ідеї гармонізуючого естетотерапевтичного впливу на особистість, яка формується. Ідеться про необхідність актуалізації емоційно-чуттєвої, естетичної складової розвитку особистості, що забезпечує пошук та визначення найбільш оптимальних і комфортних для індивідуальності форм, методів, засобів та прийомів її "входження" в інформаційно-освітній простір сучасного середовища. Ключовою проблемою цього напрямку наукового пошуку є вивчення валеологічної сутності естетичного знання, актуалізація саногеної функції краси та з'ясування можливостей використання життєзберігаючих технологій формування сучасної дитини технократичного століття (Киященко М.).

Із метою теоретико-методологічного та практичного вивчення сучасного феномену розвитку людини нами виділений окремий напрям психолого-педагогічної науки – естетотерапія. Це інтегроване поняття, яке об'єднує дві складові: "естетичне" (від грецьк. *aisthetikos* – чуттєвий) та "терапія" (від грецьк. *therapeia* – лікування). Це своєрідне педагогічне "лікування" людської душі за допомогою різноманітних засобів впливу на емоційно-чуттєву сферу індивіда (гра, спілкування, мистецтво, природа, рух, фольклор тощо), яке передбачає усунення психологічного дискомфорту та створення умов щодо творчої реалізації особистості. До провідних видів естетотерапії відносимо: арт-терапію, казкотерапію, ігротерапію, музикотерапію, танцювальну терапію, пісочну терапію, бібліотерапію, психодраму, скріпчотерапію.

У ході формування методологічних засад естетотерапії як нової та важливої функції

професійної діяльності педагога нами здійснене її основне визначення. **Естетотерапія** – це самостійна галузь психолого-педагогічного знання про створення психологічно комфортних умов щодо розвитку і актуалізації саморегулятивних механізмів особистості та розкриття її індивідуально-творчого, духовного потенціалу у просторі сучасного навчально-виховного процесу.

Хоча пріоритет теоретичного обґрунтування використання засобів естетотерапії у професійній діяльності належить зарубіжним фахівцям, вітчизняна педагогічна наука і народна педагогіка мають давні традиції та величезний досвід застосування естетотерапії в навчанні і вихованні дітей та молоді. Саме це слугувало достатнім підґрунтям для створення методологічних основ естетотерапевтичної підготовки педагогів у нашій країні. Важливим засадничим елементом теоретико-методологічного підґрунтя естетотерапевтичної діяльності педагогів стає виділення загальних принципів проектування новітньої ідеї естетотерапевтичного впливу на особистість у педагогічний процес.

Розвиток та застосування ідей проектної діяльності в педагогіці традиційно здійснювалися на засадах самостійності тих, кого навчають, та розглядалися науковцями як один із механізмів культури, що сприяє перетворенню людини на істоту, здатну вільно творити, та ствердженню проектної культури як нової освітньої парадигми ХХІ століття (В. Безпалько, М. Горчакова-Сибірська, В. Докучаєва, О. Заїр-Бек, Г. Ільїн, І. Колеснікова, В. Радіонов, В. Серіков, А. Соломатін та ін.). В. Докучаєва зазначає, що в сучасних умовах процес проектування стає основним механізмом розвитку інноваційної практики, а отже, має розглядатися як особливий і своєрідний вид творчої діяльності [1, с. 18]. Зауважимо, що, з одного боку, педагогічне проектування естетоте-

рапії у професійну діяльність педагога є новацією педагогічної науки. З іншого боку, існує об'єктивна необхідність упровадження (проектування) естетотерапії в навчально-виховну діяльність сучасного педагога. Вона зумовлена такими чинниками: *по-перше*, значущістю вчасної нейтралізації надзвичайно потужного негативного впливу інформаційних потоків на сучасну дитину, що важливо здійснювати в рамках системи загальноосвітнього навчального закладу; *по-друге*, необхідністю подолання наслідків негативно-емоційно-психологічного тиску на особистість самого вихователя, що відбувається за рахунок величезного робочого навантаження педагога та низького рівня соціально-економічного супроводу цієї професії в суспільстві; *по-третє*, практичною відсутністю в організаціїно-змістовому компоненті професійної підготовки сучасного педагога спеціальних технологій побудови емоційно-естетичної атмосфери партнерських духовно збагачених відносин, які б оптимізували навчально-пізнавальну діяльність, що призводить до порушення стійкості дитини до негативних впливів інформаційних, соціальних, екологічних та інших чинників соціалізації.

Мета статті – висвітлення загальних принципів запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагогів та розробка загальних підходів до проектування і конструювання цього педагогічного процесу.

Проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога моделюється нами в такому соціально-психолого-педагогічному контексті:

- по-перше, у зв'язку із засвоєнням ідеї естетотерапевтичної складової процесу формування повноцінної життєздатної творчої людської особистості як частини психолого-педагогічних фахових знань та переводу її в особистісний професійний досвід педагога, що сприятиме інтеграції естетотерапії у його психолого-педагогічну культуру;

- по-друге, у зв'язку із стимулювальною роллю засобів естетотерапії в розвитку людської особистості, що включає в себе етапи самопізнання, саморозвитку та самотерапії засобами естетотерапії;

- по-третє, підготовка педагогів до використання навчально-виховного потенціалу естетотерапії в освітньому процесі в сучасних умовах загальноосвітнього навчального закладу стає важливим змістовим світоглядним елементом академічної культури успішної особистості, що сприяє розвитку індивідуальності, формуванню її мотивів та цінностей.

Здійснення естетотерапевтичних підходів до процесу формування і розвитку особистості в сучасних умовах вимагає реалізації нової гуманістичної освітньої парадигми, спрямованої на розвиток духовності та творчої сутності людини. Це положення стає ключовим у визначенні педагогічних принципів проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога. До таких принципів відносимо: принцип визнання загальнолюдських цінностей; принцип толерантності: формування

психологічно комфортного педагогічного простору, яке характеризується єдністю всіх суб'єктів виховного процесу і форм організації їх відносин; синергетичне мислення, яке дозволяє сприймати широкий спектр особистісних якостей, індивідуальних і етико-естетичних проявів людини [2, с. 912]; принцип розвитку міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнюючих понять; принципи природовідповідності освіти та особистісно орієнтованої освіти.

У теорії проектної діяльності виділяють низку специфічних принципів, що пов'язані із технічним конструктом цього виду діяльності та формулюють загальний алгоритм професійних дій суб'єкта. Це принципи: прогностичності; покроковості (поетапності); нормування; зворотного зв'язку; продуктивності; культурної аналогії; саморозвитку самого суб'єкта проектування та породження нових проектів у результаті реалізації поставленої мети. Вони доповнюються вимогами, що також виконують функції принципів у педагогічному процесі: вимога контекстності (оперування знаннями міждисциплінарного характеру, що відображають широкий спектр наук); урахування різноманітності потреб усіх зацікавлених сторін: особистостей, держави та суспільства; вимога до активності учасників проектування (добровільне включення та емоційно-ціннісне переживання своєї участі у проекті); вимога реалістичності (компетентність виконавців та забезпечення необхідними ресурсами); вимога керованості (як наявність проектної дисципліни) [3, с. 39-42].

Розглянемо існуючий досвід проектування таких конструктів у площину педагогічного процесу та виділимо специфіку зазначених (загальних) принципів проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога через основні характеристики процесу педагогічного проектування естетотерапії.

Уперше ідея інтеграції (проектування) засобів естетотерапії у професійну підготовку педагогів була реалізована на матеріалі провідних для естетотерапії мистецьких засобів (арт-терапії) у докторській дисертації "Педагогічні засади арт-терапії в освіті учителів" (2001 р.). Її авторкою, російською дослідницею Л. Лебедевою, була здійснена спроба визначення концептуальних засад арт-терапії як педагогічного феномена в освіті вчителів [4]. З огляду на принципову близькість ідей естетотерапії та арт-терапії, деякі теоретичні засади, розроблені в цьому дослідженні, можуть бути покладені в основу проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога. Принциповим для нашого дослідження є той факт, що Л. Лебедева розглядає технологію арт-терапевтичного заняття (сесії) як структурну одиницю технологічного процесу в аспекті групової тематичної арт-терапії. Суттєвою інноваційною ознакою цієї форми організації навчання студентів, як показало її дослідження, стало створення ефекту терапевтичності

академічних груп, у яких проводився експеримент: опановуючи методики арт-терапевтичної роботи, студенти самі ставали об'єктами впливу арт-терапії.

Виділимо ряд суттєвих ознак арт-терапії у статусі ключового мистецького засобу естетотерапії (у дослідженні Л. Лебедевої арт-терапія представлена образотворчими видами мистецької діяльності), що мають принципове значення для її проектування в навчальний процес підготовки педагогів до професійної діяльності.

1. Арт-терапевтичні заняття дають людині можливість творчого самовираження в умовах контакту із фахівцем, а її мистецька діяльність отримує символічні виміри.

2. Згідно із К. Рудестамом, такі заняття мають спонтанний, творчий характер, на відміну від чітко організованої діяльності із навчання окремих умінь і навичок у традиційній дидактиці авторитарно-дисциплінарного стилю [5]. Спонтанність в організації та проведенні заняття споріднена поняттям педагогічної імпровізації в особистісно орієнтованій гуманній педагогіці. Вона вважається вищим рівнем професійно-творчого вияву педагога, здатного миттєво орієнтуватися на учнів, їх потреби та запити "тут та зараз", не виходячи при цьому за межі розгляданої теми та її завдань.

3. Основні цілі занять із арт-терапії – терапевтична та корекційна в поєднанні із діагностичною та виховною. Оціночні судження у форматі "красиво – некрасиво", "схоже – несхоже", "правильно – неправильно" тощо не використовуються. Естетично бездоганна високопрофесійна сторона продуктів творчої діяльності учасників заняття поступається факту індивідуального стилю самовираження – щирості та відкритості, спонтанності і вираженню почуттів та переживань. Особливої цінності цей момент набуває за умов проектування даних методик у педагогічну діяльність учителів, відпрацювання "педагогічних", "складних" тем, що дає можливість педагогу пережити стани особливого позитивного ставлення до себе та учнів.

4. На заняттях із арт-терапії надається високий ступінь свободи та самостійності, що примушує педагога розпочати активну роботу зі створення та вдосконалення власних резервів професійного та особистісного зростання. Так, учасники визначають задум, форму, матеріали, кольори за власним бажанням, самостійно контролюють послідовність дій та роботу в цілому. Упроваджуючи технологію арт-терапії у підготовку спеціалістів допоміжних професій (психологів, педагогів, соціальних працівників), В. Кокоренко вважає, що важливим у професійній підготовці таких фахівців стає самопізнання, самовідношення та саморегулювання особистості за правилом: "шлях до професійної майстерності пролягає крізь відкриття себе" [6, с. 95].

5. За учасниками процесу навчання залишається право обирати міру участі у гру-

повій взаємодії. Важливо, як зауважують Н. Жвітіашвілі та О. Платонова, створити певну атмосферу, безпечну для звернення до найпотаємніших переживань та почуттів: не інтерпретувати роботи учнів (студентів) та не оцінювати їх учинки, а приймати їх в тому емоційно-чуттєвому стані, який вони переживають тут і зараз, надавати їм право на мовчання, право на вибір, тобто супроводжувати їх у цій складній справі – подорожі до першоджерел самого себе [7, с. 61]. Саме такі завдання висувують перед педагогікою видатні вчені-гуманісти Ш. Амонашвілі, Я. Корчак, А. Макаренко, В. Сухомлинський та інші, проголошуючи найвищою цінністю душу дитини, її право на самостійність та духовне життя.

6. Помітно вирізняється стиль спілкування, методи і прийоми виховуючої взаємодії викладача та студента (лектора та педагога) при викладанні дисциплін із арт-терапії. Викладач на заняттях – це рівноправний партнер, "фасилітатор". Арт-терапевтичні техніки спрямовані на досягнення бажаних змін у психологічному самовідчутті, на емоційну підтримку, відпрацювання у педагога гуманно орієнтованої моделі поведінки. За умови авторитарного стилю взаємодії, втручання викладача у творчість студента помітно знижує терапевтичний ефект заняття. При гуманістичній позиції швидше встановлюються відносини довіри, взаємо-прийняття. Адже саме педагог, за словами Н. Щуркової, завдяки механізму взаємовідображення (дзеркальності), може виховувати добротність, терпимість, емпатію та інші позитивні якості, які сам виявляє до тих, кого навчає [8].

Під час проектного навчання методикам арт-терапії характерною стає взаємодія учасників педагогічного процесу – викладача та студента (вчителя, вихователя), яка будується на професіоналізмі педагога-гуманіста, щирих контактах довіри, на заохоченні до індивідуально-творчого самовираження всіх учасників, мотивації до високопродуктивної сумісної пошукової роботи та на виявленні педагогічного потенціалу окремих арт-терапевтичних методик. Така специфіка арт-терапевтичної взаємодії впливає із гуманістичної теорії конгруентності комунікації. Основними правилами побудови такої комунікації, що відпрацьовується на заняттях із підготовки педагога до реалізації завдань арт-терапії, є: підтримка в дитині її гідності та позитивного образу "Я"; розмова про ситуацію, учинок та його наслідки, а не про особистість та характер самої дитини; позитивні зміни в особистісному зростанні дитини відзначаються шляхом порівняння її із нею самою, а не із іншими дітьми; відмова від застосовування негативних оціночних суджень та негативного програмування; відмова від нав'язування дитині способів діяльності та поведінки всупереч її бажанням; прийняття та схвалення всіх продуктів творчої діяльності дитини.

Розглянуті ознаки арт-терапевтичних технологій естетотерапії та принципи побудови комунікативної взаємодії між педагогом та вихованцем під час організації та проведення навчання мають співвідноситися із загальною теорією проектувальної діяльності та через цю свою специфіку визначати загальні принципи педагогічного проектування естетотерапії.

Проектування естетотерапії в навчально-виховне середовище загальноосвітнього навчального закладу слід розглядати як багатовекторний процес: ідея естетотерапевтичного впливу на особистість може реалізовуватися практично в усіх площинах навчально-виховного процесу: у рамках окремої педагогічної ситуації, у проектуванні педагогічного процесу в цілому та в концептуальному вирішенні самостійної педагогічної системи; на рівні розробки навчальних програм, планів, педагогічних технологій, у процесі створення на-вчальних посібників, підручників тощо.

Ми розглядаємо ідею проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога у двовимірному плані: з одного боку, естетотерапія, як новітнє явище в педагогічному знанні, є самодостатнім предметом педагогічного проектування і реалізується на його концептуальному та змістовому рівнях (як загальна концепція, освітні програми, навчальні посібники); з іншого боку, естетотерапія стає *об'єктом* проектування у професійну діяльність педагога на технологічному та процесуальному рівнях (навчальні плани, технології, методики, алгоритми дій, дидактичні засоби, графіки навчального процесу, методичні рекомендації, розробки навчальних тем тощо). У сучасній освіті активно розвиваються три основні види проектування, які розрізняють за об'єктом перетворення, цільовою спрямованістю та результатом: соціально-педагогічне, психолого-педагогічне та освітнє проектування [3, с. 35-36]. Через свою інтегративну, поліфункціональну характеристику естетотерапії в педагогічному проектуванні може бути віднесена до всіх трьох його видів.

Так, *соціально-педагогічне проектування естетотерапії* передбачає зміну соціально-педагогічного середовища та вирішує низку соціальних проблем естетотерапевтичними засобами. Результат соціально-педагогічного проектування естетотерапії може стати основою організації більш ефективного функціонування освітніх систем, а також розширювати потенційні можливості власне педагогічних систем дошкільних, шкільних навчально-виховних та освітніх закладів та закладів додаткової освіти, а також системи вищої педагогічної освіти.

Психолого-педагогічне проектування естетотерапії передбачає перетворення у рамках особистісно орієнтованого освітнього процесу людини та міжособистісних відносин, що базуються на особливостях мотивації, сприйняття інформації, засвоєння знань; участі в педагогічній діяльності, спілкуванні. У центрі уваги цього виду про-

ектування перебуває педагогічний процес як такий; умови ефективного навчання та виховання, педагогічні технології; форми взаємодії педагога із вихованцем, способи самопроекування особистості.

В рамках *освітнього проектування естетотерапії* створюються проекти розвитку якісно нової освіти на засадах інноваційних змін діяльності окремого педагога (його професійно педагогічного світогляду та особистісної стратегії і тактики побудови навчально-виховного процесу); освітньої системи окремого закладу або держави.

Проведене нами дослідження загальних принципів педагогічного проектування естетотерапії дозволило сформулювати концептуальні основи цього багатовекторного явища, яке може реалізовуватися: у педагогічній ситуації, педагогічному процесі, педагогічній системі. Сучасний етап проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога відбувається як на рівні предмета, так і об'єкта проектування. Зауважимо, що поетапна реалізація проектування естетотерапії у професійну діяльність педагога неможлива без урахування функціонально-процесуальних засад підготовки педагогів до естетотерапевтичної діяльності: виділення і вивчення функцій естетотерапії у педагогічному процесі (тактики і стратегії побудови виховного процесу із використанням засобів естетотерапії) та формулювання принципів естетотерапевтичного впливу на особистість педагога як суб'єкта і організатора психолого-педагогічного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Докучаєва В. В. *Теоретико-методичні засади проектування інноваційних педагогічних систем* / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня *д-ра пед. наук* : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В. В. Докучаєва. – Луґанськ, 2007. – 44 с.
2. *Енциклопедія освіти* / [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с. – (Акад. пед. наук України).
3. Колесникова И. А. *Педагогическое проектирование* : [учеб. пособ. для высш. учеб. заведений] / И. А. Колесникова, М. П. Горчакова-Сибирская. – М. : Академия, 2005. – 288 с.
4. Лебедева Л. Д. *Педагогические основы арт-терапии в образовании учителя* : дисс. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Людмила Дмитриевна Лебедева. – Ульяновск, 2001. – 383 с.
5. Рудестам К. *Групповая психотерапия* / К. Рудестам. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 384 с.
6. Кокоренко В. Л. *Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий* / В. Л. Кокоренко. – СПб. : Речь, 2005. – 101 с.
7. Жвйтиашвили П. *Рисунок не бывает неправильным* : арт-терапия в музейной педагогике / П. Жвйтиашвили, О. Платонова // *Пед. вестник*. – М. : Изд. Дом Ш. Амонашвили. – 2000. – Вып. 4 – С. 60–62.
8. Щуркова Н. Е. *Ценностные отношения* / Н. Е. Щуркова // *Воспитание школьников*. – 1999. – № 3. – С. 17–22.

Стаття надійшла в редакцію 20.09.2011 ■

Бібліографічний опис цієї статті:

Федій О. А. *Запровадження естетотерапії у професійну діяльність педагогів* / О. А. Федій // *Постметодика*. – 2011. – № 3(100). – С. 28–31.